

جمهوری اسلامی ایران

وزارت مسکن و شهرسازی

شرکت عمران شهرهای جدید

شهرهای جدید، فرهنگی جدید در شهرنشینی

مجموعه مقالات ارائه شده در

سمینار شهرهای جدید مهرماه ۱۳۶۸

روشی برای پیش بینی اشتغال در سکونت گاههای شهری جدید

بطور کلی سکونت گاههای شهری جدید^۱ به چهار گروه عمده تقسیم می‌شوند: اول، شهرهای خوابگاهی^۲ که با انگیزه جذب و تامین مسکن سر ریز جمعیتی شهر مادر ایجاد شده‌اند و اشتغال اصلی جمعیت وابسته به شهر مادر است. دوم، شهرهای اقماری^۳ که هدف آنها کاهش بار جمعیتی و جذب پاره‌ای فعالیت‌های شهر مادر است، ولی در بسیاری از موارد به شهر مادر وابسته هستند. سوم، شهرهای دارای استقلال و هویت فیزیکی نسبت به شهر مادر هستند و انگیزه اصلی ایجاد این شهرها، انتقال جمعیت و فعالیت به مکان مناسبی است که موجب تقویت شبکه شهری و روستائی و استفاده از امکانات آتی اشتغال در آن منطقه شود و بالاخره، گروه چهارم که به شهرهای سازمانی^۴ معروف هستند و با انگیزه اسکان و تامین مسکن یک مرکز صنعتی بزرگ ایجاد می‌شوند^۵.

گرچه از دیدگاه نظری تفکیک انواع سکونت گاههای شهری جدید به چهار گروه پیش گفته آسان بنظر می‌رسد، ولی در عمل بسیاری از این شهرها از یک سو به دلیل موقعیتشان نسبت به شهر مادر و از سوی دیگر بر حسب اهداف و سیاست‌های تعیین شده برای آنان می‌توانند در نقطه‌ای از طیف گونه شناسی^۶ سکونت گاههای شهری جدید از خوابگاهی تا شهر جدید قرار گیرند. از این رو، مقایسه جمعیت پیش بینی شده برای شهر بر اساس اشتغال و جمعیت ساکن در آن میتواند میزان خوابگاهی بودن (به بیان دیگر میزان خود کفائی شهر از نظر اشتغال) را تعیین کند.

مهاجرت (اسکان جمعیت) عامل مهم رشد جمعیت سکونت گاههای شهری جدید بشمار می‌آید که نرخ آن تحت تاثیر عوامل گوناگونی از جمله عوامل اقتصادی (مانند فرصت‌های شغلی موجود در شهر) است. از سوی دیگر میزان مهاجرت به شهر بر عرضه و تقاضا برای نیروی کارو متعاقب آن بر میزان اشتغال، فرصت‌های شغلی موجود و نرخ بیکاری در شهر اثر می‌گذارد. بنابراین مهاجرت از یک سوا علتی برای معلول اشتغال در شهر و از سوی دیگر خود معلولی تحت تاثیر علت فرصت‌های شغلی محسوب می‌شود. بدین ترتیب واضح است که بررسی اشتغال سکونت گاههای شهری جدید بدون توجه به مهاجرت، و پیش بینی مهاجرت بدون توجه به اشتغال، موجب تورش^۷ نتایج حاصل در زمینه پیش بینی جمعیت و تعداد شاغلین می‌شود.

در این مقاله سعی بر آن است که ابتدا با ارائه الگوی عمومی اشتغال و مهاجرت، ارتباط متقابل این دو بیان شود و سپس روش کلی پیش بینی تعداد شاغلین در چهار چوب اهداف

کلان توسعه سکونت گاههای شهری جدید عرضه گردد. بدین منظور، ابتدا مفهوم اشتغال و پس از آن الگوی عمومی اشتغال و مهاجرت بررسی میشود، آنگاه در پایان روش پیش بینی تعداد شاغلین مطرح میگردد.

۱- مفهوم اشتغال

مرکز آمار ایران در سرشماریهای نفوس و مسکن معمولاً تعداد شاغلین هر شهر را بر اساس محل سکونت افراد - نه مکان فعالیت آنها - محاسبه میکند. برای نمونه تعداد شاغلین شهر مشهد در سال ۱۳۶۵ حدود ۳۲۵۷۰۰ نفر اعلام شده که میتوان چنین استنتاج کرد که ۳۲۵۷۰۰ نفر از ساکنین شهر، مشهد شاغل هستند و این البته بمعنای آن نیست که مکان اشتغال آنان نیز در شهر مشهد قرار داشته باشد. حال آیا می توان با استفاده از اطلاعات آماری اشتغال (سرشماریهای نفوس و مسکن مرکز آمار ایران) در مورد تعداد شغل های موجود در شهر قضاوت کرد؟ جواب به این پرسش بستگی به وسعت و موقعیت شهر در نظام توزیع فضائی شهرهای کشور دارد. تعداد شغل های موجود در شهرهایی که به صورت مادر شهر منطقه ای عمل میکنند، معمولاً بیش از تعداد شاغلین ساکن در این شهرها است. زیرا محل سکونت تعدادی از شاغلین این گونه شهرها (تهران، لندن و نیویورک) در شهرک ها یا شهرهای خوابگاهی پیرامون مادر شهر قرار دارد.

از سوی دیگر تعداد شغل های موجود در شهرهایی که در نزدیکی مادر شهر قرار دارند، کمتر از تعداد شاغلین شهر است. برای نمونه در طرح توسعه و عمران اسلام شهر که توسط مهندسین مشاور همسو انجام گرفته، تعداد شاغلین اسلام شهر (بر اساس نمونه گیری سال ۱۳۶۴) حدود ۴۷۰۵۳ نفر بر آورد شده که از این تعداد، حدود ۲۷/۲ درصد در داخل شهر، ۳۸/۵ درصد در تهران، ۲۲/۳ درصد در محور تهران - کرج، ۷/۵ درصد در محور تهران - اسلام شهر و بقیه در سایر نقاط اشتغال داشته اند. بنابراین همانگونه که مشاهده می شود تنها ۲۷/۲ درصد از شاغلین ساکن در شهر در خود اسلام شهر به کار اشتغال داشته اند. بنابر همین اطلاعات، نسبت شاغلین در بخش صنعت حدود ۳۸ درصد بر آورد شده است. اتکاء به چنین اطلاعات آماری موجب قضاوتی نادرست درباره نوع فعالیت حاکم در شهر نیز می شود. زیرا فقط ۲۷ درصد از شاغلین اسلام شهر در داخل شهر مشغول بکار بوده اند و افزون بر این، شهر فاقد فعالیت های صنعتی عمده است. در صورتیکه رقم ۳۸ درصد اشتغال صنعتی در مقایسه با سایر شهرهای ایران نسبت بسیار بالائی است.

از آنجا که مکان شهرهای جدیدی^۸ که در نظر است در ایران احداث شوند، در کنار مادرشهرهای منطقه ای یا مراکز استانها قرار دارد، توجه به تفاوت این دو مفهوم از اشتغال یعنی شاغلین شهر و تعداد شغل های موجود در شهر ضروری بنظر می رسد. پیش بینی تعداد شاغلین بدون توجه به مکان فعالیت آنان میتواند به شناخت قشر بندی اجتماعی ساکنین شهریاری رساند و برای تعیین اهداف توسعه اجتماعی شهر مورد استفاده قرار گیرد. از سوی دیگر پیش بینی تعداد شغل هایی که در شهر وجود خواهد داشت - که محور اصلی بحث این مقاله است - در تدوین اهداف کمی اقتصادی شهر مؤثر است. به بیان دیگر از دیدگاه اقتصادی و بمنظور دستیابی به اهداف کمی توسعه شهر، پیش بینی تعداد مشاغل موجود در

شهر - نه الزاماً شناخت ترکیب شغلی ساکن در شهر - اهمیت بسیاری دارد. چرا که رونق اقتصادی شهر بستگی به نوع و میزان فعالیت‌های اقتصادی موجود در آن دارد. بدین ترتیب روشن است که هر چه از فونکسیون^۱ و نقش خوابگاهی شهر کاسته شود، اختلاف میان این دو مفهوم اشتغال نیز کمتر می‌شود.

۲- الگوی اشتغال و مهاجرت

نمودار شماره یک، الگوی عمومی اشتغال و مهاجرت و همچنین ارتباط متقابل علت و معلولی بین اشتغال، بیکاری و مهاجرت را نشان می‌دهد.

با توجه به سطح دستمزدها، میزان اشتغال و بیکاری در بازار نیروی کار شهر معین می‌شود. عرضه نیروی کار تحت تاثیر رشد طبیعی جمعیت و مهاجرت به شهر قرار دارد. از سوی دیگر تقاضای نیروی کار با توجه به سطح عمومی دستمزدها، میزان اشتغال و بیکاری در شهر را معین می‌سازد. افزون بر این، به دلیل عدم اطلاع بیکاران از وجود فرصت‌های شغلی اشغال نشده (علیرغم وجود بیکاری در شهر)، امکاناتی از نظر اشتغال در شهر موجود خواهد بود. همانطور که مشاهده می‌شود، مهاجرت از دو طریق بر میزان اشتغال و بیکاری در شهر اثر می‌گذارد، به نحوی که اثر مستقیم بر عرضه نیروی کار دارد و اثر غیر مستقیم آن در افزایش تقاضا برای کالاهای تولیدی تبلور می‌یابد.

بنابراین مهاجرت به شهر موجب حرکت منحنی عرضه و تقاضای نیروی کار بطرف راست می‌شود. در نمودار شماره ۲، در سطح دستمزد W با توجه به منحنی عرضه نیروی کار $SS1$ در صورت ادامه مهاجرت به شهر منحنی عرضه نیروی کار به $DD1$ ، میزان اشتغال برابر $On1$ و بیکاری معادل $N1N2$ است. در صورت ادامه مهاجرت به شهر منحنی عرضه نیروی کار به $SS2$ و منحنی تقاضا برای نیروی کار به $DD2$ افزایش می‌یابد. بدین ترتیب در سطح عمومی دستمزدها W میزان اشتغال به $ON3$ و بیکاری به $N3N4$ تغییر می‌یابد. اثر مهاجرت بر میزان اشتغال و بیکاری بستگی به میزان تغییر عرضه و تقاضای نیروی کار دارد. اگر همراه با ادامه مهاجرت، امکانات تولیدی شهر بر اثر سرمایه‌گذاری تولیدی افزایش یابد، مهاجرت موجب افزایش بیشتر تقاضا برای نیروی کار نسبت به عرضه نیروی کار می‌شود. در نتیجه، روند افزایش اشتغال آهنگ سریع‌تری از رشد بیکاری می‌یابد. ولی اگر مهاجرت به شهر همراه با افزایش سطح سرمایه‌گذاری نباشد، تداوم مهاجرت موجب تسریع روند رشد بیکاری در مقایسه با اشتغال خواهد شد. در هر صورت مهاجرت علتی برای معلول‌های اشتغال و بیکاری در شهر است.

همانگونه که در نمودار شماره یک می‌توان مشاهده کرد، عواملی مانند وجود فرصت‌های شغلی و میزان بیکاری بر روند مهاجرت به شهر مؤثر هستند. بطور کلی عوامل مؤثر بر مهاجرت را میتوان به سه گروه جمعیتی (دموگرافیک)، جغرافیائی و اقتصادی دسته بندی کرد. در میان عوامل اقتصادی میتوان از تفاوت سطح درآمدها بین مبدأ و مقصد و همچنین میزان فرصت‌های شغلی و بیکاری در مبدأ و مقصد مهاجران نام برد.

بدین ترتیب با توجه به نکات پیشین مزایای استفاده از الگوی عمومی اشتغال و مهاجرت را میتوان به این شرح خلاصه کرد:

الف - مطالعه همزمان اشتغال و مهاجرت: از آنجا که بین مهاجرت و اشتغال روابط علی و متقابل وجود دارد، پیش بینی تعداد مهاجرین بدون توجه به اشتغال و پیش بینی تعداد شغل های موجود در شهر بدون توجه به مهاجرت باعث تورش نتایج می شود. بنابراین در این الگو برای پیش بینی تعداد مشاغل موجود در شهر، نرخ مهاجرت و برای پیش بینی تعداد مهاجرین، میزان فرصت های شغلی و بیکاری مورد توجه قرار گرفته اند.

ب - در این الگو علاوه بر تعداد مشاغل موجود در شهر، میزان بیکاری نیز قابل محاسبه است.

ج - مقایسه جمعیت شهر بر اساس مشاغل موجود در آن با جمعیت پیش بینی شده بر اساس الگوی مهاجرت میتواند میزان خوابگاهی بودن (به بیان دیگر سطح تامین اشتغال ساکنین) شهر را معین سازد.

۳ - پیش بینی تعداد مشاغل در سکونت گاههای شهری جدید

برای پیش بینی تعداد و ترکیب مشاغل موجود در این سکونت گاهها، نخست آگاهی از نتایج بررسی الگوی اشتغال و مهاجرت در سطح شهرهای مستقر در منطقه مطالعاتی ضروری است. پس از آن اهداف کلان شهر و استراتژیهای نیل به این اهداف باید مشخص شوند. نمودار شماره سه مراحل گوناگون این فرایند را نشان می دهد.

الف - پس از گزینش منطقه مطالعاتی احداث سکونت گاه جدید، با استفاده از اطلاعات آماری مربوط به نقاط شهری این منطقه، معادلات مهاجرت، نرخ رشد نیروی کار فعال و نرخ رشد اشتغال در چهار چوب الگوی مهاجرت - اشتغال (نمودار یک) مورد بررسی قرار می گیرند.

ب - اهداف کلان سکونت گاه جدید شامل اهداف درون زا (منتج از تحولات اقتصادی، اجتماعی و کالبدی منطقه مطالعاتی سکونت گاه جدید در روند طبیعی توسعه آن) و اهداف برونزا (سیاست های ویژه مسئولین برای شهر جدید) بصورت مشخص تعیین می شوند.

ج - استراتژیهای دستیابی به اهداف کلان شهر از نظر اقتصادی، اجتماعی و کالبدی ارائه می شوند.

د - پس از بررسی نتایج الگوی اشتغال و مهاجرت و اهداف کلان شهر و استراتژیهای نیل به اهداف، تعداد نیروی کار فعال و شاغلین بخش های مختلف اقتصادی شهر پیش بینی می شود.

ه - با مقایسه تعداد نیروی کار فعال با تعداد کل شاغلین شهر، میزان بیکاری محاسبه می شود.

۴ - نتیجه

در مطالعات اقتصادی احداث شهرهای جدید، پیش بینی تعداد مشاغل موجود در آنها از اهمیت زیادی برخوردار است. چرا که از این رهگذار نه تنها ماهیت اقتصادی شهر بلکه جایگاه شهر در گونه شناسی سکونت گاههای شهری جدید از خوابگاهی تا شهر جدید مشخص می شود.

بمنظور پیش بینی تعداد مشاغل موجود در شهر، ابتدا می‌بایست الگوی اشتغال و مهاجرت منطقه مطالعاتی احداث سکونت گاه جدید با توجه به رابطه علی و متقابل بین مهاجرت و اشتغال مورد بررسی قرار گیرد. سپس با استفاده از نتایج بررسی این الگو و شناخت اهداف کلان و راهبردهای توسعه شهر، تعداد مشاغل شهر در بخش‌های اقتصادی گوناگون در مقاطع زمانی برنامه‌ریزی، پیش بینی شود.

فهرست منابع

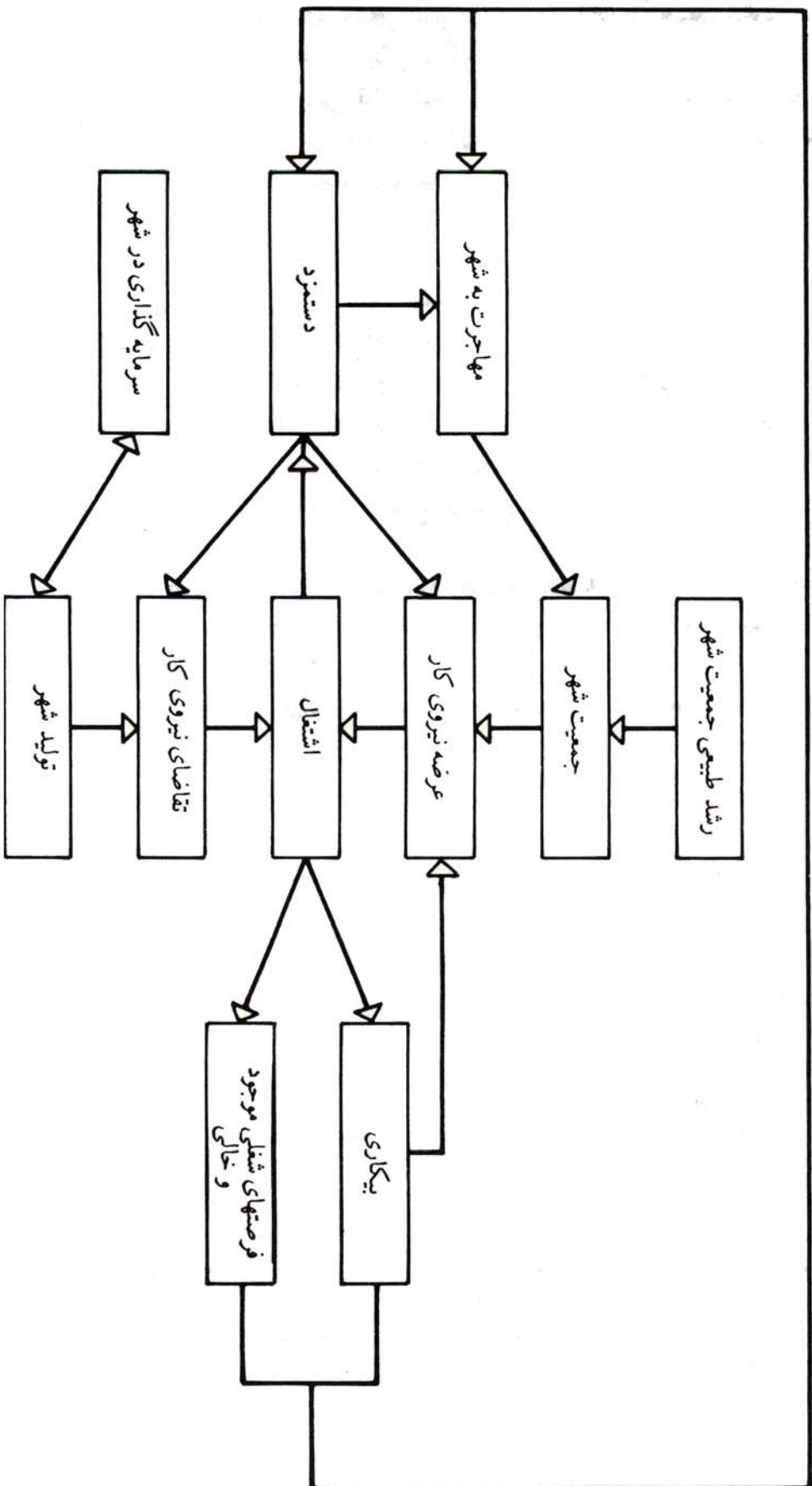
- ۱- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۶۵، استان خراسان ۱۳۶۷.
- ۲- مهندسین مشاور اردام، «طرح عمران و نوسازی شهر جدید گلپهار: گزارش مکانیابی» وزارت مسکن و شهرسازی مجری شهر اقماری مشهد، آذر ۱۳۶۷.
- ۳- مهندسین مشاور همسو «طرح توسعه و عمران اسلام شهر» وزارت مسکن و شهرسازی ۱۳۶۵.
- 4 -Greenwook M -J "Assimultanous - Equations Model Of Urban Growth And Migration" Journal Of The Association Vol. ۱۰ No. ۳۵۲ ۱۹۷۵ P. P ۷۹۷ - ۸۱۰
- 5 -Nijkamp, Peter "Handbook Of Regional And Urban Economics", Amsterdam, ۱۹۸۶.

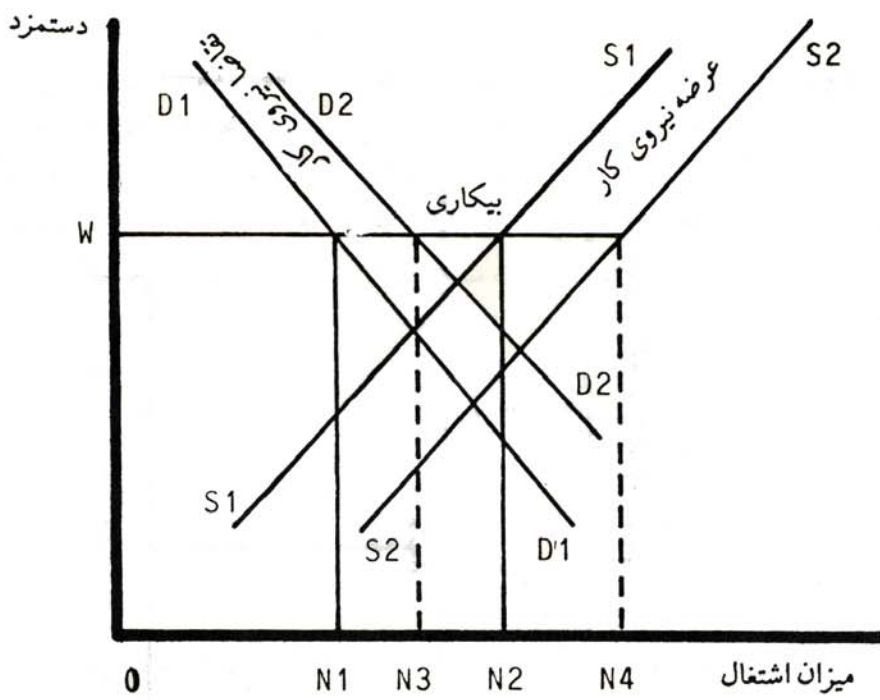
-
1. New Urban Settlement
 2. Dormitory
 3. Satelite Town
 4. Company Town

توضیحات پاورقی‌ها

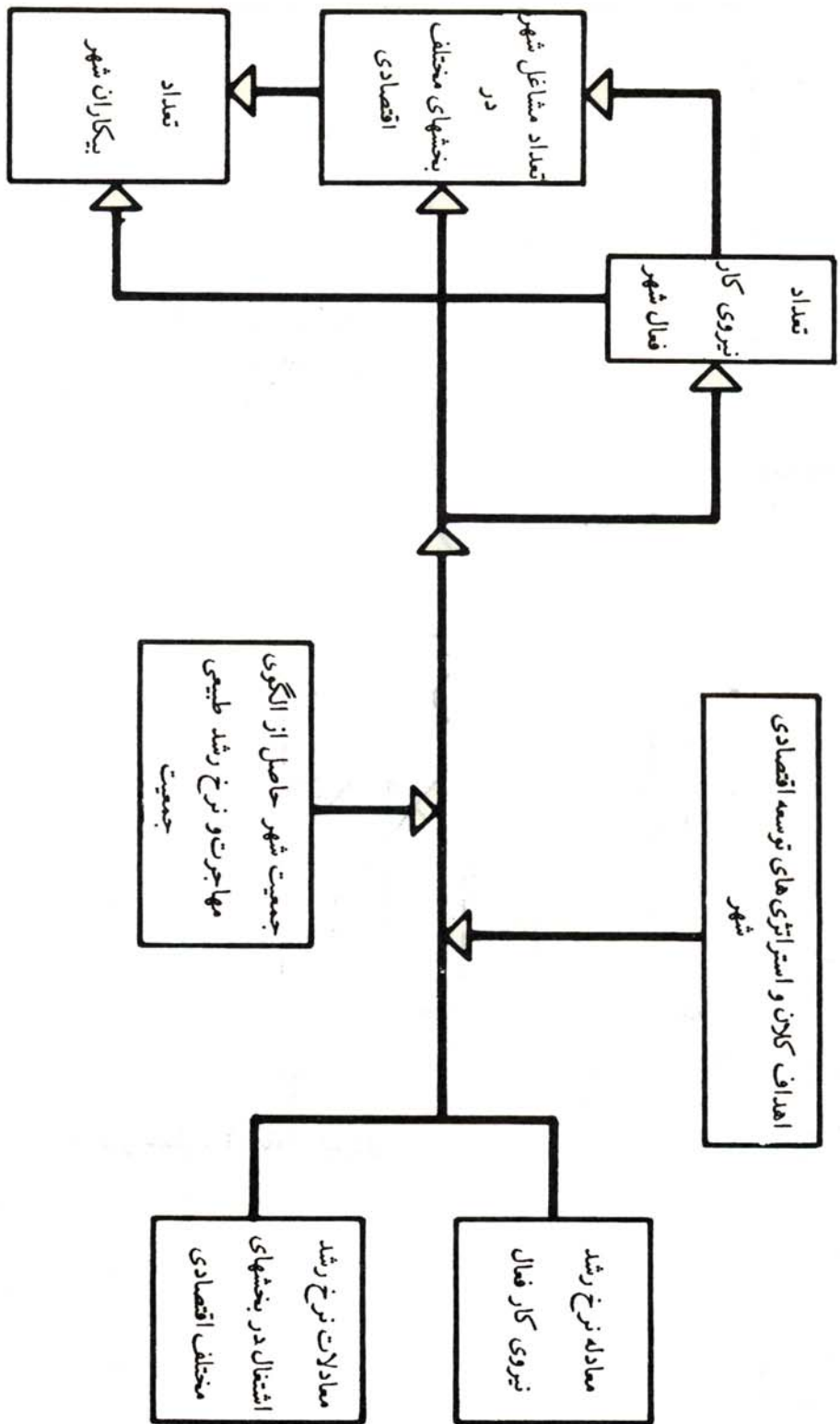
۵. مهندسین مشاور اردام «طرح عمران و نوسازی شهر جدید گلپهار: گزارش مکانیابی» وزارت مسکن و شهرسازی - مجری شهر اقماری مشهد، آذر ۱۳۶۷.
6. Tipology
7. Distortion
۸. شهرهای جدید هشتگرد و صدرا برای تهران، گلپهار برای مشهد، بهارستان، فولاد شهر، و علامه مجلسی برای اصفهان، مهاجران برای اراک، بوستان برای شیراز، عالی شهر برای بوشهر، سهند برای تبریز، بیستون برای باختران، شهر جدید اهواز، شهر جدید بندرعباس، شهر جدید کرمان.
9. Phonection

نمودار شماره ۱: الگوی عمومی اشتغال و مهاجرت

نمودار شماره ۲: بازار نیروی کار

نمودار شماره ۳: روش پیش‌بینی تعداد مشاغل شهرهای جدید